

Vass Péter (össz.) Prohászka Ottokár szociális tanítása

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

**Vass Péter
összeállítása**

**Prohászka Ottokár
szociális tanítása**

Impresszum

Vass Péter (össz.)
Prohászka Ottokár szociális tanítása

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című cikk elektronikus változata. A cikk a Vigiliában jelent meg az 1948-as évfolyam 5. számában a 257–277. oldalon.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék.....	3
Prohászka Ottokár szociális tanítása.....	4

Prohászka Ottokár szociális tanítása

A modern magyar katolikus szellemiség legnagyobb alakjának vallási, irodalmi és pedagógiai jelentőségét sokan méltatták. Prohászkaról, a magyar katolikus élet megújítójáról, az íróról és az emberről elsősorban Sík Sándor és Schütz Antal adtak összefoglaló képet. Azonban ma különösen fontos számunkra Prohászka, a szociális apostol. Ennek kell neveznünk, őt, mert a tett és az ige szociális magatartásában is tökéletesen egybeforrott. Prohászka nem volt szociológus, nem is írt társadalomtudományi, vagy szociálpolitikai munkát, de a szociális kérdés a legmélyebben foglalkoztatta. Mindig az a meggyőződés vezette, hogy a mai időkben a szociális felelősség és lelkiismeret bizonyos fokig próbája a valóban katolikus magatartásnak, Krisztus követése valóságának. A szociális felelősség állandó és szükségszerű kísérője volt vallásos megújítói szerepének; a kettőt egymástól nem lehet különválasztani.

Prohászka nem volt politikus; ő maga nem egyszer kifejezte, mennyire fájlalja, hogy az aktív politika porondjára engedte kényszeríteni magát. Hangsúlyozzuk, nem Prohászkat, a politikust akarjuk idézni, hanem a társadalmi apostolt, aki a krisztusi igazság fényénél csodálatos tisztasággal látta meg és fejezte ki azokat a szociális feladatokat, amelyeknek vállalása nélkül mind a magyar társadalomnak, mind pedig annak a katolikus megújulásnak, amelynek kezdeményezője volt, zsákutcába kell jutnia. A magyar társadalom azonban, amelyet csodálatos szava elbűvölt, felrázott és lelkiéletében elmélyített, sajnos alig hallgatott Prohászka, a szociális apostolra. Prohászka, a társadalmi apostol a századfordulót megelőző években és a huszadik század első negyedében igyekezett felrázni a vezető réteg szociális lelkiismeretét; azokban az években, amikor megindult a modern magyar társadalom nagy belső válsága, amikor a belső tüzek már nekifeszültek a társadalmi tagozódás látszólag szilárd kérgének. Prohászka tudott a tüzről, mert éppen átfogó katolikus szemléleténél fogva átérezte azt a globális szociális felelősséget, amely annyira idegen volt kortársai túlnyomó nagy részétől.

Úgy gondoljuk, elérkezett az idő, hogy Prohászka írásaiból összegyűjtsük a szociális kérdésre vonatkozó állásfoglalásokat. Ezeket a szövegeket bocsátjuk az alábbiakban közre, s úgy érezzük, hogy ezek a szövegek nemcsak Prohászka egyéniségének megítélése szempontjából fontosak, nemcsak történeti jelentőségük van, hanem most érkeztek el azok az idők, amikor Prohászkanak, a társadalmi apostolnak valóban hatnia kell.

A szövegeket nem kommentáljuk, még nem érkezett el annak az ideje, hogy Prohászka társadalomszemléletéről összefoglaló képet alkossunk. Úgy érezzük, hogy ez a magyar katolikus tudomány egyik legfontosabb feladata, és reméljük, előbb-utóbb akad majd katolikus szociológus, aki ezt a feladatot vállalni fogja. Itt még a szövegekkel kapcsolatban előljáróul Prohászka életének néhány tényére kívánjuk felhívni a figyelmet.

1868-ban Prohászka, a kétosztályos losonci algimnázium felső osztályának kis diákja, magyar iskolai dolgozatként ezt a feladatot kapja: Mit választok hivatásomnak? A kis diák így felel erre: „Én pedig hivatásomat abban fogom látni, hogy a magyar nép állapotán segítek”.

Tizenhárom év múlva, mint az örök város lakója, a Collegium Germanico-Hungaricum pirosreverendás hallgatója, ezeket a sorokat jegyzé be lelki naplójába: „Ma két zarándok látogatott meg, temeriniek. Egyszerű, hívő emberek, földművesek. Mély meggyőződéssel mondták: „Adjunk hálát Istennek”, ebéd végén. Arcaikra függesztém könnybelábadt tekintetem, oly érzéssel, oly vággyal, mintha lelkem ki akarna kelni szűk határaiból, feláldozni magát e szegény, zaklatott népért; mit tehetek érted, magyar nép? Nép, nép, nem a

művelt világ, verejtékben kívánok segíteni, vigasztalni, üdvözíteni. Ó, bár az Úr áldása borítaná el lelkemet!”

Ez a feljegyzés tíz évvel a Rerum Novarum, XIII. Leó pápa nagy szociális enciklikája előtt íródott. A hazájába visszatérő fiatal pap 1882. június 16-án a szegények szentjének, a „Poverello”-nak sírjánál érzi megszilárdulni karizmatikus hivatását, és fogadalmat tesz, hogy sohasem feledkezik meg a szegényekről, a kicsinyekről.

Hazatérve, mit lát maga körül? látja az ernyedtt lelki életet, a politikai, gazdasági és szociális liberalizmus holt vizein megrekedt magyar társadalmat. A nyomor százezreket hajt Amerikába. A parlamentben egyházpolitikai harcokat provokálnak, és kicsinyes közjogi problémákkal bíbelődnek.

A magyar katolicizmus a szociális kérdéstről mindezideig úgyszólván csak Schlauch bíborosnak akadémikus színezetű beszédeiből hallott valamit, de Simor János hercegprímásnak 1883-ban a Szent István-Társulatban a kortünetekről mondott nagy beszéde szinte vészharangot kondított meg. A papnöveldei fiatal tanár október 13-án ezt jegyzi be naplójába: „A prímás beszéde a kor rémületes nyomorának és bajainak öntudatára ébresztett”.

Szociális működése egyelőre abban áll, hogy papi tevékenysége kezdete óta szakadatlan érintkezésben áll a legszegényebb néposztállyal. Mint a kispapok lelkiatyja a tanulmányaiba való elmélyedés mellett a városbeli „Aggok Háza”-ban szorgalmasan látogatja a beteget, az aggodat vigasztalja s anyagilag támogatja. Osztálytársa, Metzger József apátplébános ez évekről ezt jegyzi fel emlékezéseiben: „Esztergomban 1892-ben megalakítottuk Prohászkaival a Szent Vince-egyletet, melynek elnökévé megkértük Csernoch kanonokot. Titkár és pénztáros én voltam, Prohászka pedig a ruhatáros. A szegények sokszor 30–40-ével lepték el a praeparedia lépcsőjét, mikor délután az iskolából hazajöttem. A feljegyzettek címét a legközelebbi heti konferencián közöltem és a szenttamáshegyi szegényeket rendszeren P. vállalta meglátogatásra”.

Ez a domb a Bazilika-hegy és a Dunaparton levő Fürdő-Szálló közt emelkedik. Nyomorúsága az esztergomiak előtt szinte hírhedt volt Ezt a koldusvárosrészt, ahová rendes ruhájú „úriember” előtte még a lábát se merte betenni, választja Prohászka irgalmas szeretete színhelyéül. Nyomor, szenny és piszok fogadja az arra tévedőt, mely elijeszti attól, hogy mégegyszer arra vegye útját. Őt, az irgalmas szamaritánust, mindez nem fészélyezi, sorra kopogtat az ajtókon és segít, ahogy tud.

Metzger dr. sorait ezzel végzi: „Mennyi ruhát juttatott nekik, ezt körülbelül tudtuk mi is, de hogy mennyi vigaszt, mennyi lelki erősítést vitt a szegénység hegyére, azt a jó Isten láthatta csak!”

A közeli falvakra is gyakran kijár. A néppel való állandó kapcsolatában felismeri, hogy itt nemcsak lelki, hanem társadalmi bajokról is van szó. Csaknem tíz éve már, hogy gyakorlati szociális működését folytatja, amikor megjelenik XIII. Leó pápa nagy szociális tette: a „Rerum Novarum”-enciklika, melyet Prohászka siet magyar nyelvre átültetve kiadni. A pápa igazságot követel, nem caritást. A caritas tehetetlen a nyomorral szemben: Igazságot a törvényhozásba! A törvényhozás a liberalizmus rendszerében a tőkét szolgálja s nem a munkát, – a mammont s nem az embert. Állami beavatkozás kell.

Hiszen állami törvények döntötték meg a társadalmi szervezeteket, a munka védőbástyáit. Prohászka ettől fogva a szociális kérdés élete végéig nem engedi többé pihenni.

A nagy szociálpolitikus mindig tetteivel támasztotta alá gondolatait. Az első világháború alatt az egyébként igen szerény jövedelmű püspökségéhez tartozó birtokból 1500 holdat parcellázott. 1916-ban a Gazda-Szövetség közgyűlésén követelte a háborúból visszatért katonák és a visszavándorlók földhöz juttatását s minden alkalmat megragadott, hogy személyes cselekedetek körén kívül is szolgálja a szociális igazság és méltányosság ügyét is.

Prohászka ekkor a 10.000 holdon felüli birtokrészeknek a fenti célra való kisajátítását javasolta. Elképzelhető, hogy milyen forradalmi javaslat volt ez akkor és azon a helyen, ahol

elhangzott. Azonban Prohászka nem egyszer kijelentette, hogy ezt a 10.000 holdas alsó határt csak kezdetnek tekintette, egy út kezdetének, amelyen tovább kell haladni. „Én nem jelszavakat kiáltottam bele a világba ezzel az indítvánnyal” – mondotta később –, „hanem azt az ígét, amit mindenkinek meg kell hallani, a magyar népnek föld kell... Persze ma még sokan vannak, sajnos, akiket ennek a világháborúnak a tanulsága sem tanított meg a dolgok felismerésére. Vannak, akik nem látnak és nem hallanak, pedig nem süketek és nem vakok, csak behunyják a szemüket, és befogják a fülüket. De azért kedvemem mégsem veszítem el, mert ilyenkor Húsvétkor érzem, hogy minden gondolatnak van feltámadása és hogy az igazságok mindig újra és újra rügyeznek, mint a fák odakint”.

A „*Magyar Sion*” folyóirat 1894. évfolyamában megjelent első ily irányú dolgozata: „*Mi a szociális kérdés?*” vázolja a szinte végzetes helyzetképet. Ezzel a dolgozattal kezdjük a szövegek közlését:

„A társadalom modern krízise abban áll, hogy a munkából élő nagy néprétegek társas szervezeteit vagy már összetörték, vagy javában folyik bennük a bomlás; ezzel egy időben föllép a szegénység, vagyis a meg-nem-élhetés.

A társadalom tehát szakít a régi alapokkal s teremt magának újakat; teremt a szó szoros értelmében új világot.

A foszladozó, a bomlodozó régi társadalom, íme, ez a társadalmi kérdés.

A régi társadalomban a kézműipar fönntartotta a kézműves osztályt, a remekelt mesternek önállóságot, családot és otthont biztosított.

A gép föltalálásával s még inkább tökéletesítésével, de kiváltkép az iparszabadság kihirdetésével egy iszonyú fordulatot vett az ipar addig biztosított léte, s egy teljes szétzüllésére vezet azon egész társadalmi osztálynak.

A gép gyorsan és jobban dolgozik, mint az ember. Akinek nincs gépe, az nem konkurrálhat a géppel bíró munkással, s mindjobban leszorul állásáról. Mit csináljon mármost az önálló mester? Miután meg nem élhet, beáll a gyárba és lesz bérmunkás. Aki előbb önálló volt, az most bérszolga lett, – aki előbb a munka teljes gyümölcsét élvezte, az most a haszonnak csak egy részét, esetleg teljesen eltűnő részecskéjét kapja; a többit elnyeli a tőke, megkapják a részvényesek vagy bankok. Tehát az emberi munka szolgál a tőkének. A tőke az úr; életre-halálra kell a munkásnak megadnia magát; tőle függ. Így porlódnak szét, így atomizálódnak a régi munkás rendek s az önálló polgári rendből folyton szállnak lefelé a negyedik rendnek sötét és fanatikus dühtől telített mélységeibe.

Minél jobban fejlődik tehát a korlátlan iparszabadság gyilkoló érája alatt a gyári munka, annál több áldozatra, annál több szabad, önálló mesterből lett bérmunkásra, vagy a rabszolgaságban felnövekedett s mindig ott tartóztatott munkás existenciára erőszakolja rá a tőke az ő vasjarmát s készíti elő számukra a társadalmi katasztrófákat.

A kézműiparos letűnik a világ felszínéről s helyébe lép a gyári napszámos. Hozzájárul, hogy a degradált munkás, miután házi tűzhelyének s önállóságának aranyat termő talajából kitépetett, e lengedi állapotban játéklabdája lett egy másik szabadságnak: a költözködési szabadságnak, melynek szarujából új átok özönlik rá.

Már nincs a röghöz kötve. Igaz; de a tűzhelyhez sincs kötve; nincs otthona, nincs családjá. Csodálkozunk-e azon, hogy lassanként odaér, hogy nincs hazája?

De a felosztás csirái a parasztosztályban is csiráznak.

A paraszt megdolgozza a földet s levonva a maga számára a száraz kenyeret és só gyanánt a keserves verejtéket: a többit, a hasznat beszolgáltatja a hitelezőnek. Volt-e ilyen robot valamikor bárhol? Még a Fáraók s hozzájuk méltó utódjuk, a Khedive se kívánt ennyit a felláhtól. Ahol pedig ezt a robotot nem akarják a nagyhatalmú lét ésnemlét fölött rendelkező tőkebirtokosok, ott elmondhatják az expropriáltak: Vos hinc migrate coloni! – E

szerint a parasztosztály szinte földönfutóvá lesz, a társadalom alaprétege szétszűllődvé belesodortatik az atomizálás boszorkatáncába, s az önálló független otthonának örvendő konzervatív természetű parasztnép lesodortatik a proletár föld- és térnélküli modern Jánosok vigasztalan tömegébe. – Mily nagy ez a tömeg, mely egyre növekszik, csak öntudatára kell ébrednie nyomorának és erejének, hogy felvesse az igazságtalan világot. Ez üvegen nézve a társadalmi bomlást, értjük meg az ilyen és hasonló mondatokat: «Mi a negyedik rend? Semmi. Mi lesz a negyedik rend? Minden». A szociális kérdés gyúanyagát a parasztosztály is szolgáltatja. (Nem ugyan annyira, mint az ipar, de mégis ijesztő mérvben. A felbomlási processzus nem veheti magát annyira bele a parasztosztályba...) A tőke uralmát, az örökösödés módját, az eladósodást, a parasztság sem bírja ki, lesüllyed a koldusok és pedig a követelő, mert kifosztás-teremtette koldusok negyedik rendjébe. Így készül el a társadalom krízise, vagyis a régi társadalmi rétegek szétfoszlása, amely magával hozza azt, hogy a rajta épült társadalmi rend lebukik, s rombadól, mint a ház, melynek alapjait elszedi az ár.

Igaz, hogy most már nincs paraszt, nincs mesterember, nemes és pap, a törvény előtt csak polgárok vannak; a munkás is polgár, bár az igaz, hogy még nem egészen; de a liberalizmus, mikor megadta a jognak egyenlőségét, megteremtette a materiális hatalomban, a pénzben való hallatlan s ázsiai zsarnokok és rabok egyenlőtlenségét meghaladó egyenlőtlenséget. Minden, ami a nemzeti létet tartotta, ami neki változatosságot és életerőt, biztonságot és szervezetet adott, azt mind letörte s maga hasznára lefoglalta... csak a jogi egyenlőséget, azt megadta! De félmunkát végzett s egy keserves és félelmetes revolúciót készített elő; mert a «gyár», a «világváros», a «nemzet-állam» után okvetlenül következik a tőke s a proletárok nemzetközi szervezete.”

(A papság feladata a szociális kérdés körül. „Magyar Sion.” 1894.):

„Mire irányuljon jelenleg közvetlenül a papság szociális működése? Először arra, hogy lehetőleg érdeklődjék a társadalmi bajok pusztítása s az iparosok és munkások s a föld népének szenvedései iránt, s hogy e bajok gyökereit nyomozza, magának róluk s okairól tiszta képet alkosson, s a keresztény szocializmus útmutatásai szerint a reformeszméknek szóbeli és praktikus segélynyújtás által tért hódítson.

Viseltessünk nagy részvéttel a nagybeteg keresztény társadalom iránt, mely lelkében nagyrészt meg van mérgezve – s ami a bajt igazán flagránssá teszi –, vagyonilag tönkre van, vagy legalább nemsokára tönkre lesz téve. Ez nem jövendölés, ez összeadás és kivonás.

Ezek az újkori szegények elkeseredett, elégedetlen emberek. Ha pedig valaki benne úszik vagy el is merül a megélhetés keserű gondolataiban, annak a lelkében alig marad erő, melyet mással foglalkoztatni, szívében alig találkozik ideg, melyet másért kedvezőleg hangolni lehetne... Próbáljanak ennek Isten szeretetéről s a lélek értékéről szólni; nem is reagál szavaikra. Tekintsék a szegény iparosokat, kiknek családjuk s gyakran 30 krajcár napi kerestetük van, s vigyék ezeket az embereket a vasárnapi szentbeszédre. Beszéljen a szónok szíve mélyéből, nem fogja-e észrevenni, hogy gyakran a legmegragadóbb részleteknél indulnak kifele? Miért? Mert hiszen mikor ültek, akkor sem volt jelen a lelkük!

A lelket leköti az élet borzalmas küzdelme! Ne csodálkozzunk, hogy minden terhére esik, minden émelygős és kiállhatatlan előtte, ami nem hajtogatja neki azt a nagy érdeket, melynek súlya szinte esztét veszti. Az evangélium a maga lemondásával és szenvedési témáival erőtlen árnyak látszik, mely nem lendít semmit sem a nyomorultakon. S ezzel akarják idejét vesztegetni s árva fejét még terheltebbé tenni? Helyezzük önmagunkat az ő állapotukba, s akkor majd a gond, a megélhetés sűrű, sötét fátyla ereszkedik le szemeinkre, mely eltakarja mindazt, amit az Egyház hitről s lelki üdvéről hirdet.

... De ha a dolgok ily állapotában a klérus apatikus lelkülettel tétlenkedik, nem bizonyítja-e be, hogy nem érti korát s nincs szíve a nép bajai iránt? S ha ez a társadalmi

forrongás oly mérveket ölt, hogy erkölcsant, teológiát, hitet, vallást egyaránt magával sodor és pedig a praktikus élet nyilvánossága előtt: vajjon lesz-e fontosabb ügye és dolga és föladata a papságnak, mint minden erejével és szeretetével, befolyásával és hatalmával bebizonyítani, hogy a népnek ő a leghívebb barátja s legbiztosabb oltalma? Mulassza el ezt, s kockára tette a jövőnek társadalma előtt létjogát!

Kemény beszéd ez, de legalább üssön be ott, ahol még alusznak és álmodnak régiekről.”

(Az „Esztergom” c. hetilap vezető cikke. 1900. jan. 1.):

„Boldog új századot! Beléptünk a XX. századba! Isten Velünk! Boldog új évet s új évszázadot kívánunk!

Van sok megsóhajtani valónk a múlt századon s nagyon sok kívánni valónk a jövő századtól.

Neveletlen népek, ki nem forrt eszmék, holdkóros irányzatok, nevetséges nagyzasok, óriási könnyelműség, féktelen spekuláció, erkölcstelen gazdagulás, rémítő szegényedés üzték játékkukat. A hit megrendült; a tekintély tisztelete süllyedt, a szegénység nagy társadalmi osztályoknak nyakába akasztotta koldustarisznyáját, s a század nagy váltóján állva dörzsöli szemét a világ, szeretné kidörzsölni a mámort s kezével szétszakítani a ködöt, hogy világosan lásson s biztosan megtudja, hogy merre?

Mindenekelőtt: le a koldustarisznyával. A koldustarisznya a legsúlyosabb malomkő, a koldusbot a legnehezebb fa. A jövő századnak a munkásszervezkedés századának kell lennie. Pénzünket elvitte a merkantilizmus, a nemzetközi tőke; most már ideje, hogy utána rugaszkodjunk. Senki fiára nem szavazunk, aki a magyar földnek s a nemzeti munkának jogait nem biztosítja, aki az ipartörvényt módosítani nem akarja. Turbékolni már nem fogunk, üres hazafiságért s a liberalizmus szép szeméiért; trubadúrok voltunk már eleget, de éhesen énekelni nincs kedvünk.

Tehát le a koldustarisznyával; ez az első századeleji pont.

Az ősi nembánomság nagyon is ősi. A török a nemzet lelkét elfojtotta, iszonyú súlyával ránk feküdt s majdhogy agyon nem nyomott végleg, örültünk, hogy éltünk. Évszázadokon át a nemzeti étellel s kulturális haladással szemben passzivitásra voltunk kárhozattva. Kétszázéves passzivitás elég a halálra. E passzivitásba s tétlenségbe ringatva, kilépni s dolgozni, s alkotni elfelejtettünk. Az ázsiai faj pszichológiájára ez a történelmi körülmény vészthozó lett; megteremtette a nemzeti lélek tunyaságát, melynek teremtésre, alkotásra, erőfeszítésre nincs ereje, mert meg nem szokta. A vis inertiae a régi Magyarországon óriási s az újban még roppant nagy s nyomása alatt szétmállnak a nagy tehetségek is. Azért sehol se munkásság, se igazi alkotás nagyjában, ha néhány fenkölt szellemű ember tevékenységének oázisaitól eltekintünk.

Nincs munkásság a tudomány terén, nincs a társadalmi, nincs az egyházi életben. Komoly munka nélkül pedig nincs eszmei, művészi mélység, nincs idealizmus.

De ahol nincs munkásság: ott nincs komoly fölfogás; ott az eszmékbe vetett hiú árnyékkép kísért s nem tud ébreszteni ragaszkodást s áldozatkészséget irántuk.

Így van ez a hit terén: hitetlenek vagyunk, de ateizmusunk nem a tudományból, hanem a léhaságból ered, mely szívesen ad túl a nagy eszméken, szívesen szabadul nagy köteleességektől.”

„Lépjen le az Egyház közjogi magaslatairól, hagyományos jólétének mentsváraiból az idők gazdasági és társadalmi áramlataiban küszködő néposztályaihoz s a legeslegálul vergődő néphez. Érezze a nép, a nagy nemzettest: ezek szeretnek engem! A nép nem találja meg a gyakorlati összefüggést hiányai, bajai, életküzdelsei s a vallás közt. A prédikátorok arról beszélnek neki, ami nem nyúl bele töviskoszorújába; nem beszélnek arról, ami szívét nyomja.

Mennyi igazságtalanságot, mennyi elnyomást szenved; megmozgatjuk-e ezt a malomkőterhet? A hit s a szó, úgylátszik, ezeket a nagy bajokat nem érzi, azért a nép azt a hitet és azt a szót nem érti s merőben néz maga elé. A paraszt küszködik, fuldokol, a nép viszi a terhet, szenved: hát erre nincs paragrafusa a kereszténységnek, mely a szegényt pártfogolja? Ami őt nem védi, ami legsiralmasabb helyzetére ügyet sem vet, ami említésre nem méltatja legküzdelmesebb bajait: annak a nép oda sem néz.

Álljunk a nép közé; hiszen csodálatos s szinte érthetetlen, hogy ezt még most sem értik meg nagyon sokan. Kérdezzük magunktól, mint komoly munkások: mit akarunk ez istenverte, elzüllött nép közt tenni, mit kivívni; akarjuk-e a malasztos szót elevenen s melegen, tehát tettekben kifejezésre hozni? A komoly törekvés, a férfias munka okvetetlenül tetteket érlel s hatalommá emeli ismét a kereszténységet; a komoly munkásság megtöri majd a balhiedelmet, mely az Egyházban régi érdemeknek most már csak türt intézményét látja s az egyházi javakat a régi szolgálatokért járó s egy darabig még folyósítandó penzióknak tartja; az Egyház nincs penzióban, az Egyház nem rokkant; jól van: akkor a jelenben is érvényesülnie kell.

Ez érvényesülésre lelkesít kilencszáz évnek harca és győzelme s e lelkesülésünkkel róhatjuk le legtalálóbban s legcélszerűbben a nemzetet ringató, nevelő szellemi hatalom, az Egyház iránt. Hálánk és lelkesülésünk nem a történettudós, nem a kultúr-író, nem a filozóf hideg elismerése; a mi érzelmeink a szeretet jegyében állnak. Mi a múltba nézünk, a jelenben lelkesülünk, hogy a jövő harcokra és törekvésekre készüljünk. Mi azt akarjuk, hogy a magyar nemzet géniusza az Egyházhoz való viszonyáról e kilencszázados jubileumon elénekelje a hinduk énekét az igaz barátságról:

A rosszal kötött barátság
Hasonlít a regg árnyáéhoz,
Délég egyre kisebb lesz;
A jóval kötött barátság
Nő, miként az est árnyéka
S növe kísér sírodig.

Az Egyház most is biztos benne, hogy nem hal meg.”

(*A modern szegénység és az evangélium. „Katolikus Hitvédelmi Folyóirat.” 1895.*):

„Az a meggyőződés tör utat magának mindjobban, hogy korunk a bomlás kora, hogy az erkölcsi eszmék, a jogi fogalmak, melyek eddig uralkodtak, szétmorzsolódnak, hogy a társadalmi szervezet mint idejétmúlt hajtás elhal, s hogy a bűnnek s hazugságnak bosszuló vihara söpör majd végig az államokon, elsodorva magával a modern társadalom hitelét, becsületét, műveltségét.

Gondolom, hogy ez az ár nagyon piszkos lesz, mert javarészben szennyet hord el!

A bölcselő szemlélők keresztbefont karokkal nézik, mint lett az erőteljes haladásból haldokló szétzüllés; filozofálnak arról, hogy nincs a világon semmi abszolút, semmi örökifjú, semmi változatlan; elismerik, hogy az erkölcsi és társadalmi világ szörnye, a pénzvággy, melyet a liberalizmus még inkább fölszabadított, vérszemet kapva a rettenetes sikereken és végzetes győzelmeken, melyeket aratott, arra az öntudatra ébredt, hogy övé a világ, s ez örjöngő mámorában, miután legyőzte a nemesség hatalmát s a királyokat, miután meghódította magának az észet, művészetet és betűt: beleült az erkölcsstan székébe s meghatározta azt is, hogy mi erkölcsös s mi nem.

Ezzel a világ fogalmai megváltoztak. Ami a pénz hatalomnak, a plutokráciának kedvez, az erkölcsös volt A pénzé minden: a munka, a verejték, a jog: minden az övé. Elvitte s elviszi

mindenkitől, aki gyöngébb és nyomorultabb, azt, amit eddig mint sajátját becsült és szeretett; elrabol mindenkitől mindent, amit forgóvá és mozgóvá átalakíthat; összeharácsolja kevesek kezébe nemcsak India gyöngyeit s Arábia kincseit, hanem a Dáriusok kincsét s a földhöztapadtak filléreit egyaránt, s aranylábának toppanására ott terem – ziláltabb s rémesebb alakban, mint a régi nyomorúság Attila s a hunok lovainak patája alatt – a modern szegénység.

Az emberek fogcsikorgatva nyögnek a szegénység jármában; átok, káromlás, erkölcsi s anyagi elzüllés bélyegzi nyomdokait; kín s szerencsétlenség tölti el vigasztalan áldozatait.

No, hát tisztelendő testvéreim, most menjenek föl a szószékre s hirdessék, hogy ez a szegénység Isten akarata! Mondják meg a munkás nyomorékoknak: «Isten akarta, hogy dolgozzál s munkád bérét meg ne kapd». S én azt fogom maguknak belekiáltani beszédjükbe: «Ti sem az evangéliumot, sem a történelmet nem értitek! Ne hamisítsátok meg az Isten ígését! Az Isten tiltja a lopást és rablást! Égbekiáltó bűn a munkások bérének visszatartása. Ne azt hirdessétek, hogy a szegények szenvedjenek; hanem álljatok élükre s mondjátok: Emberek, bajban van a világ. Jogtalanság és bűn ütötte fel köztünk tanyáját; az pusztít el minket. Jól vigyázzatok! senkit se bántsatok, mert azok nem tehetnek róla, hogy eltévelyedtünk; hanem szedelőzködjetek össze; csináljunk új jogrendet; azt a jogrendet, melyet az Úr Jézus hozott, midőn kihirdette, hogy minden ember testvér, s mindenkinek egyenlő joga van a boldoguláshoz, tehát a boldogulás eszközeihez is. »

Csak ez a helyes, az elvszerű és jellemes beszéd!

Ugyan lehet-e annak, ki a nemzetgazdaságtan alaptanaiban némileg is kiismeri magát, azt mondania, hogy a modern szegénység, azokban a mérvekben s azokból a forrásokból, melyekből bugyog, az Isten akarata?... Azért a papok úgy nézzék a szegénységet, mint törvényes rablók és fosztogatók által okozott kárt, s ne hirdessék, hogy ez Isten akarata.

Ezzel nem azt mondom, hogy nyögven tényleg a szegénységnek jogtalan járma alatt, ne fordítsuk hasznunkra a lelkünk üdvösségére a csapásban megnyilatkozó, isteni akaratra valló reflexiókat. Mert hisz e bajokat el kell szenvednünk, mert egy ember azokon nem segíthet; másodsor, mert oly bajok ezek, hogy orvoslásukra generációk kellenek, s egy kézfordulattal meg nem változtathatók; okos mérséklettel szabad csak a reformációk síkos talaján haladnunk. Különben a hanyatthomlok-rohanás a forradalom, mégpedig a világforradalom örvényébe kerget.

De mikor szó van a keresztény világnézetről, a keresztény társadalmi rendről, az Isten akaratáról, a jogról: akkor elsősorban mindig azt kell hangoztatni: ez a modern szegénység bűn és igazságtalanság, jogtalanság, s nem az Isten akarata.

S ezzel megadtam a feleletet, vajjon a modern szegénység az evangélium szegénysége-e? vajjon a betlehemi kised Jézus ezt a szegénységet kötötte-e diadalszekeréhez? vajjon a betlehemi barlangból ez a szegénység szórja-e ki a hideg, sötét éjbe a mennyei világosságot a lelkek földérítésére? Nem! nem ez az; sohasem volt és nem is lesz az. Szegénység, mely az emberiség nagyobb részét az elzüllés s az erkölcsi tönk örvényébe kergeti; szegénység, mely az embereket elállatiasítja, minden nemes érzésre képtelenné teszi; szegénység, mely nem a haladást, hanem a hanyatlást, a bünt és elkorcsosodást szolgálja: nem Krisztus szegénysége, nem a haladás útja, nem a tökéletesség eszköze.

Krisztus szegénysége nem a bűnből való; Krisztus szegénysége a legerkölcösebb, mert szeretetből s szabad elhatározásból való; ez a krisztusi szegénység. Lehet azután másodsorban krisztusi szegénység az is, ha valaki a nem szabad elhatározásából nyakába szakadt szegénységet Krisztusért elviseli; de világos dolog, hogy ennek a szegénységnek nem szabad rendszerből származnia, mert különben az ebbe való megadás az emberiségnek s vele az Isten dicsőségének föladása, az erénynek és a haladásnak elárulása volna. A rendszerből, a bűnből való szegénység ellen mindenkinek küzdenie kell, aki szereti az Istent s az Isten

műveit, mert ez a szegénység valóságos mérge a lelkeknek, mely gyorsabb vagy lassúbb elhalásba dönti az emberiséget.

Azért, Ft. Testvéreim, a modern szegénység poklába ne zavarják bele az Úr Jézust. Hanem mit tegyen a papság? Fogadja társadalmi befolyásának, tekintélyének, politikai tevékenységének oltalmába a modern szegénységet. Ismerje föl az idők jelét, melyek olyannyira hasonlók a kereszténység föllépésének, a Megváltó megjelenésének korához. Megváltást várnak most is a szegények, amit vártak akkor; s az evangélium lelépett a magas égből a legalsó „demos”-nak, a társadalom alaprétegeinek körébe s bemutatta magát, mint a nyomorultak szabadítóját. Mindenütt lazította a szolgaság láncait, nagy testvériséget és egyenlőséget hirdetett, s a szegények szívei azért nyíltak meg neki, mert azt hallották, hogy ők mind az Isten gyermekei és az imádott Krisztusnak testvérei s hogy következőleg már nincs szolga sem úr, nincs gazdag, sem koldus, hanem a közös jog és testvéri egyenlőség ki fog egyenlíteni minden fájó ellentétet: a társadalom az egyenjogúság alapján áll fönn.

Adjatok nekünk papokat, kik a néppel, a szegényekkel azonosítják magukat, kik érdeküket a szegények érdekében ismerik föl, kik apostoli életükkel kétséget nem hagynak aziránt, hogy a szegénység s a szegény nép egy szívvel-szájjal kiált: «ezek a mi embereink». S bizony, ha ilyen papjaink lesznek, akkor van reményünk, hogy a kereszténységnek ezt a válságos idejét jól felismerjük s hogy elveit, áldását, kegyelmét, vigaszt ennek a most vágyódó, küszködő emberiségnek megkönnyebbülésébe befektetnünk sikerül.”

(Cikk a „Magyar Sion”-ban. 1897.):

„A kereszténység sokkal tösgyökeresebb és életteljesebb, semhogy ne volna az élet, a fejlődés s a haladás híve; akik szellemét magukba szívták s tudják, hogy az a szellem nem a szűk Júdeának, hanem a széles világ elevenítésének van szánva, akik tudják, hogy nem egy arasznyi idő, hanem századok és ezredek folyamára épült az Egyház, az üdvösség bárkája, akik tudják, hogy Krisztus a sírból kikelt azért, hogy éljen, s a sírt magát a pogánynak engedte át, csak azért, hogy ne a golgotai sziklasírban, hanem a haladó, szellemétől éltetett-emberiségnek eleven egyházában keressük őt: azok nem lehetnek maradiak; nem ragaszkodnak görcsösen a múlthoz, hogy annak árán azután a jelent ne értsék s a jövőt elveszítsék; hanem a történeti, természetes haladást sürgetik; ez képezi talaját az egyén, a nemzetek s az Egyház szerencsés fejlődésének s áldásthozó életének.

De ha a haladás vezércsillaga alá áll az Egyház, akkor főfeladata megismerni a kort és szükségleteit, hiányait és bajait; főfeladata fölismerni az irányt, mely utat nyit a haladásra, fölismerni az eszméket, melyek uralkodnak, melyek megértek a fejlődés izzó napsugarai alatt, hogy érett gyümölcsként áldásos intézményekben hasznára váljanak az emberiségnek. Mert biztos, hogy a megért eszmék szerint alakul a világ, s az eszme-nyílás irányában indul meg a haladás.

Mi pedig a mai kor megérett, ragyogó eszméje? Merre felé tart a világ haladása? Ezt az eszmét, ezt az irányt egy szóval jelezhetem, s e szóba van beolvasztva a nemzeteknek, a politikának, az Egyháznak is összes modern teendője; ez a szó: gyerünk a néphez. A demokrácia, ez képezi a kor ragyogó eszméjét; a demokrácia a haladás zodiakusának uralkodó állatjegye; ez állatjegyben áll az emberiségnek emelkedő napja, s nincs hatalom a földön, mely azt a napot megállítsa Józsuéként, nincs erő, amely azt irányából eltérítse. Valamint minden világteremtési és fejlődési korszaknak van egy közete, mely lassan halmozódott vastag rétegekké az őskorszakok csendes óceánjaiban: úgy a nemzetek, az emberiség történelmének vannak széles, tág mezői, az egyik lesüllyed, a másik emelkedik s rajtuk megy végbe mindaz, ami a világot mozgatja. Az emberiség legújabb s történelmén uralkodó rétege most emelkedett ki egy hosszú fejlődésnek óceánjából, s ez a nép és uralma,

a demokrácia. A középkoré volt a rendi alkotmány; az újkoré a demokrácia. A középkori Egyház összenőtt a rendi alkotmánnyal s belevette magát sáncaiba; az újkori Egyház nőjön bele a demokráciába. Olvadjon föl a népben; fektesse bele erejét, szellemét, lelkét a nép érdekeibe; erjessze életképes szervezetté természetfölötti hatalmával a népek tömegét; fejtse ki áldásait itt és most, hogy a modern korban is kivegye érdemét, mint a népek emelője, dajkája, reményeik letéteményese, mint igazán isteni, tehát legnépszerűbb intézmény.

Ezt kívánja mindenekelőtt az emberiség haladásának törvényei.

A világot Isten nem kiváltságos rendek kedvéért teremtette, hanem az egész emberiségért, melyben minden lelket külön szeret s mindenkit egyaránt megváltott. Van a teremtésben, van az emberiségben különbözőség; a változatosság játéka zónák, nemzetek, nyelvek, tehetségek szerint tagolja az emberiséget; a különbség emeltyúje a haladásnak; a küzdelem kifejti a tehetségeket; de ez a különbség csak eszköz és nem cél; a cél az egyenlőség; a különbözőség bányász, fejt, gazdagít, de miután a kincseket az anyagi s a szellemi világban előteremtette, megoldotta feladatát, utána más hatalom lép a színre, mely a vívmányt közhaszonná, a kincset közkinccsé, a kiváltságot közjává teszi. Élvezze azt mindenki, akit a föld hordoz; ne görnyedjen kizárólag az egyik, mert a másik kiváltsággép semmit sem tesz; ne fizessen az egyik adót, mert a másik kivonja magát minden teherviselésből; ne nyomassék az egyik, hogy a másik ficánkoljon. Az emberi társadalom haladása ezen csillagzat alatt tör előre; a rendi különbségeket tagadja; a kiváltságos osztályokat eltörli; a rendi társadalom helyére a demokráciát állítja.

Minden demokratizáltatik; rendek nem léteznek, de létezik a nemzet; kiváltságos grófok, bárók, nemesek nincsenek, de vannak emberek. A rendek elnyomták a népet; néhány ezren milliókat. A nép egyáltalában nem számított; jogból, szabadságból és kultúrából ki volt zárva. Annál több kötelessége volt.

...S mit tett a nemesség? védte az alkotmányt, vagyis saját kiváltságait, s megakasztott minden reformot, minden újítást, mely a népen segített volna; irtózott a rendi alkotmánynak minden megváltoztatásától, mely a nép terheiből egy részt a nemesség vállaira hárított volna.

...Egész Európa a rendi alkotmány alapjaira emelte államait; a középkorban bizonyára megfelelt ez az államforma a kor követelményeinek; de az emberiség fejlődése elsöpörte azt, mert akadályosabb jobban fejlettebb társadalmi alakulásoknak. Nem vádoljuk, nem okoljuk; de nem is ragaszkodunk hozzá s vissza nem kívánjuk. A jogrend, melyet a középkor társadalmi megalkotott, az akkori viszonyokon alapult; akkoriban tehát szolgálatokat tett s történelmi átmenetet képezett, amilyen van a történelemben elég; amilyen átmenet volt a törzsszervezet, utána a rendi alkotmány, utána a modern demokrácia s nincs jogunk állítani, hogy a haladás vonalának végére jutottunk; csakhogy a jövőt senki sem ismeri. Ám az idők kerekét, sem a fejlődés menetét megakasztani nem lehet, az ezredik évben époly kevéssé, mint 1790-ben, 1848-ban, s biztos indukció alapján állíthatjuk, hogy 2000-ben sem.

Mármost kérdem, mi az Egyház föladata a nemzetek e demokratikus fejlődésében?

Föladata az, hogy szívvel-lélekkel az emelkedő rétegek pártjára álljon. Az Egyház, mint szellemi hatalom a haladásnak lesz híve; a haladásnak iránya pedig a műveltségnek, a gazdasági és politikai fejlettségnek demokratizálása. Nem szabad magától eldobnia senkit, de értenie kell a történelmet, olvasnia kell tudnia az idők jeleit!

Ha az Egyház időszerűen akar hatni manapság, akkor vesse magát bele az eszméknek azon golf-áramába, mely az elnyomott osztályok jegestengere felé tör, s azok javára érvényesítse összes befolyását. Nem mondom én, hogy oktalan hóbortoknak vagy a kinyilatkoztatással csak távolról is ellenkező nézeteknek rabszójára fűzze csalhatatlan szimbólumát; maradjunk mi meg az örök, keresztény igazság alapján; de tegyük közkinccsé mindazt, amit a keresztény műveltség eddig a rendi korlátok miatt csak keveseknek juttatott. A jogrend más, nem a tan; s a megváltozott jogrendben hassunk, alkossunk a régi tannal.

S kik tehetik ezt könnyebben, mint a papok?

A magyar nép ugyancsak rászorul, hogy fölkaroljuk; minden téren való hátramaradottsága egy sokszoros vészkiáltás, mely az uralkodó osztályoknak, s elsősorban az Egyháznak mulasztásait kiáltja világgá.

...Ha hidegek és idegenek maradunk korunkban; ha ami mozgatja a világot, minket nem érint; ha nem mondhatjuk el, amit a nóta tart, hogy mi neked fáj, nekünk is fáj: csakhamar elszigetelten állunk majd a világ áramaiban, vagy mint magasan úszó felhők, hazátlanul bolyongunk a föld fölött s beteges lemondással nézzük az idők fejlődését.

Mutassuk ki, hogy az Egyház nem fosszil-tölgy, hanem eleven fa, s hogy nem kesereg a régi formák után, hanem a haladó világ gondolataiban, nézeteiben s intézményeiben is érvényesül. Akkor teljesül majd Arany János szava:

Aki közöttünk küzd, szeret, remél.
Közöttünk él, ki a jelennek él.”

(Cikk az „Esztergom”-ban. 1898. okt. 9.):

„Falvaink rongyosak és szegények. Múltkor járt itt egy amerikai lengyel, ki Buffalóban él s bizalmas beszélgetés közben egyszerre fölsóhajtott: ó, be szegények lehetnek önök, mikor ilyen rongyos falvaik vannak. A vasútról láttam ezeket a koldusos ember-tanyákat, tépett zsúp-viskóikkal, kikezdett kerítéseikkel, kutyakaparós «gazdasági épületeikkel». Most is fülemben cseng még az a szállóige: be szegények lehetnek, önök! Pedig a vonatról nem látta azokat a falukat, hol, mint Nissón, Nyitramegyében az iskola meg a kántorlak évek óta beszakadt, s elmosta falaikat az eső; nem látta a zebegényi barlangot, hol mint a régi trogloditák, Istentiszteletet tart a falu 800 híve! Nem látta Vich-Teplát és sokszáz tót meg magyar falut, ahová a kultúrnépek elzarándokolhatnak ázsiai viszonyok tanulmányozására s megtakarítják a Felső-Tibetbe való utat.

Városaink legtöbbje a maga nemében époly rongyos és koldusos, mint falvaink a maguk nemében.”

(Cikk az „Esztergom”-ban. 1898. júl. 17.):

„A koldusbot oly fa, melyet a legvésebb jégeső sem ver le; ágait le nem törí, lombját szét nem foszlatja; sőt amelynek kifejlését tűz és víz, jégeső és aszály hathatósan előmozdítja. Iszonyú egy bot ez, rémes egy pálca ez, melyet az Úr haragja suhogtat szegény népünk fölött.

...Hány helyen nem tették meg az önsegély útjain még az első lépést sem?! Hány helyen törí le a jégeső a népnek természetét úgy, hogy kárpótlásnak s a segélynek leggyengébb napsugara sem világítja meg a nyomorúság éjének ránk boruló peremét?

Itt az ideje a szervezkedésnek és szövetkezésnek... Fogjunk kezét; kezdjük a krajcáros hitelszövetkezeteken, a literes takarékmagtárakon; világosítsuk föl a népet; ha sok községben megmozdul a szövetkezés lelke, akkor ki lesz pótolva a kár, mert a tespedés jégmezőit eltüntette a mezőt pusztító jég; a lelki jégverés kárait megszüntette a felhők jégverése.”

(Cikk az „Esztergom”-ban. 1902. szept. 14.):

„Szegény, elhagyatott falusi nép, ki lesz a te segítőd, ki a te gyámolód? Nincs az a széljárta, horpadt szerhájú, vakolatából kivedlett, sárral tapasztott kutyakaparó, melyhez Magyarországon a nép közigazgatási állapotát s életkörülményeit hasonlítani lehetne. Ha volna olyan kutyakaparó, melynek nincs udvara, nincs portája, melynek hideg volna tűzhelye, s szerteséjjel hullnának, falai, azt a szegénység terhe alatt roskadozó rongyos, fonnyadtarcú lakók, ezek az igazán örömtelen egzisztenciák, fölgújtanák s elmennének – Amerikába.

Szent Isten, milyenek azok a faluk a magyar kulturállamban? Ha falvaknak is van fiziognómiájuk, Magyarország faluinak arculatáról a rendetlenségnek, a föloszlásnak, a bomlásnak, a züllésnek, az éhségnek foltjai rínak le, melyeket közbe-közbe még a kényuraságnak, a szívtelenségnek, az elnyomásnak, s az elsötétült nép-kedélynek barázdái szántanak föl!

(Pünkösdi tűz. „Esztergom.” 1899. máj. 20.):

„A legnagyobb s legfontosabb eszmék és igazságok készen, tüzes nyelvek alakjában hullottak az égből, de az életet intező s alakító igazságnak nagy része, mely a természetből való, nem jött le készen; azt keservesen, vállvetett társadalmi munkában kellett megszerezniük.

Íme, két igazság tüze lobban föl: az egyik az égből, a másik a földből; de nem azért, hogy egymást kioltás, nem azért, hogy hatásaikat kölcsönösen bénítsák, hanem hogy egymás céljait szolgálják. Egymásra vannak utalva, egymás nélkül nem is érvényesülhetnek.

A kereszténység legszebb gondolatai: az ember méltóságáról, szabadságáról, egyenlőségéről, a lélek értékéről s ez értéknek megfelelő műveléséről, az erényben való képezéséről merő képtelenségek vagy csak nagyon tökéletlenül valósíthatók meg, ha a gazdasági haladás nem nyújt hozzá utat-módot. A gazdasági haladás által lesz az erkölcsi és fizikai élet finomodása közkinccs: általa vezethetők be a népesség az értelmi és művészi javak élvezetébe, s viszont míg a népnek óriási része marha-módra le van nyűgözve, míg a lakosságnak túlnyomó fele a munkától el van csigázva, addig az értelmi s erkölcsi javaktól távol esik.

S amint ez a két tűz elhatalmasodik, aszerint alakul a világ. Az igazság győzelmes előhaladása letöri a régi világot s teremt újat; nem hiába mondja az Írás: «Küldd ki lelkedet, s újjá alkotsz s megújítod a föld színét». A praktikus szükségletek befolyása alatt változik, alakul minden jogi s társadalmi intézmény. Semminek sincs az emberi alkotások közt patentje az örökkévalóságra; addig álljon, amíg jó; azontúl nincs létjoga. Ezt kívánja a rend. Tehát az Isten is.

Ez fontos felismerés. Vannak konzervatív nézetek, melyek minden újjáalakítással szemben a «rendre» appellálnak, s minden mozgalmat «rend» szerint fejbekölintanak. Ezek nem az élet áramának hullámai, hanem csak a védgátak karói. Ők is missziót teljesítenek, de beismerhetik, hogy a földadat súlypontja nem az ő óvakodásukban, hanem az új alakítás, a fejlesztés érdekében fekszik.

Kereszténység és konzervativizmus tehát éppen nem mindegy. Ki mondhatja a tüzet konzervatív elemnek? Keményít, de porlaszt is, s talajt készít a jövő termékenységnek.

Álljunk tehát bele a nép, az emberiség haladását, fejlesztését, finomodását, művelődését szolgáló áramlatba. A pünkösdi tűz világosságát szolgálja majd ez az áramlat is. Nélkülünk nem eshetik meg ez a nagy munka. Nemde a «testvérek», a «viri fratres» utódjai vagyunk? Nemde a legnagyobb eszmék a mi egünkön tündökölnék; s járja-e, hogy félreértésből vagy kicsinyes féltékenységből meggyanúsítsuk azt a másik tüzet, mely színes fény, de melyből lidérc lesz, ha hozzá nem csatlakozunk?

Van a szellemi, a művelődési áramlatoknak is sok iszapjuk; van e tűztisztulásnak is sok lepergő salakja; de azért a jó erősebb, mint a rossz, s a sok buzdulást és alkotást utóvégre is tűz próbálja meg; a széna, a szalma elég, a maradandó kiállja a próbát.”

(Cikk az „Esztergom”-ban. 1902. nov. 23.):

„Vádolnak szocializmussal, antiszemizmussal, radikalizmussal, ki ezzel, ki azzal, ahogy jön; az egyik ezt, a másik azt hajtogatja, természetesen aszerint, amint elevenjükre tapintunk s

egyéni, vagy osztályérdekeiket veszélyeztetjük. Kijelentjük, hogy nekünk az egészen mindegy, hogy mások, kik matricákkal és frázisokkal dolgoznak, miféle érzelmi megháborodásokba esnek; reánk nézve a dolog, nem a név, hanem a közügy s nem a részleges érdek a döntő. Mikor társadalmi s gazdasági állásfoglalásról van szó, akkor nem teóriák, hanem gyakorlati szükségletek lebegnek szemeink előtt, s fölénk az igazságnak s a gyöngének védelme.

Ha ezt szocializmusnak, antiszemitizmusnak, radikalizmusnak tetszik hívni az illető uraknak, ez egészen privát passziójuk, de reánk nézve nem irányadó, s hozzá tehetjük bátran, hogy a jogfejlődés s az emberi szellem törtétese sem fog ez akadékokba belebotlani, s azért útjáról bizonyosan egy paraszthajszállal sem fog letérni!”

(Mázsálás. „Esztergom.” 1901. ápr. 1.):

„A nemzeteket is mérik vaskarú mérleg nélkül... E mérlegen a gazdasági javak nyomnak s döntenek; más szóval: koldusnépek tönkremennek. Nem mondtam én, hogy a gazdasági helyzet megteremtésébe erkölcsi hatalmak bele nem folynak. Hogyne folyna bele szorgalom, élelmesség, takarékoság, önmegtagadás, kitartás, Istenbe vetett bizalom s remény?... Erkölcsi javaknak gazdasági erők nélkül nincs értékük s nincs forgalmuk; szegény népeknek nincs kultúrájuk. A szegénységet meg nem állítja, ismétlem, sem kapisztráni szó, sem malaszt, sem kereszt, sem keresztért való lelkesedés; ez mind szükséges, de azután hozzá kell fogni a kérlelhetetlen, józan munkához. Magyarországon most mázsálja a magyar népet a gazdasági fejlődés. Mit kell tehát tennünk?

Először azt, hogy az idealizmusnak reális talajáról ne feledkezzünk meg, mert különben homokra építettünk. Fogja meg mindenki két kézzel a gazdasági érdeknek mentő kötelét; azon van a horgonya az örök életnek is s ahhoz van kötve az élet zivataros tengerén úszó, mentő szálfá, a kereszt.

Másodszor: legyünk meggyőződve, hogy a nép egyenként elvész és elpusztul; csakis szövetkezve képes ellenállni az erősebbnek; szövetkezésben a nép erősebb.”

(Valóságot mindenütt! „Esztergom.” 1900. júl. 8.):

„Valóságot mindenütt.

...Kettőt kell követelnie a társadalom természetes fejlődésének; kettőt; először azt, hogy a hatalom a konzervatív tényezőktől gyámolítva őszintén, komolyan, kitartóan dolgozzék; másodszor azt, hogy hatalmát soha a tehetségek elnyomására, soha az ügy rovására ne használja; mihelyt rovására, kárára kezd válni a közérdeknek, rászolgál végnélküli panaszra s gyűlölködésre s elveszti lábai alatt a talajt.

Tehát komoly munkát s a közérdeknek önzetlen szolgálatát követeljük a tekintélytől épűgy, mint a közvitéztől, a hatalomtól épűgy, mint az alattvalótól.

Nem érvük be az állással s a hagyományos előkelőség impozáns kárpitozásával.

Nem érvük be a névvel, sem a címmel.

Nem érvük be a munkátlanság megszokott, de meg nem okolt kiváltságaival.

Nem érvük be velük sem az államban, sem az Egyházban. A formák üres, de szépen borított skatulyák; a ragyogó cégérek s a magas spanyolfalak előtt nem borulunk le, mint az igazhivő muzulmán a Kába köve előtt, mi tudjuk, hogy ezek mind kövek, hogy nincs bennük élet s nem serken meg haladásunk s fejlődésünk csirája kiaszott méhükben.

A kiváltságolt s a semmittevések e , «klassziczmusa» előtt meg nem áll a világ haladása, hanem elsöpri azt.

Hogy Magyarországon ez efajta klasszicizmus még virágzásban van, sajnos, tapasztaljuk. Virágzik, mint a bazsarózsa s hivalkodik, mint a pipacs. S még nem támadt Sanchez-re, aki kitekerné a nyakát. Meg is járná Sanchez barátunk, mert bizonyára az ő nyakát tekernék ki.

S így lesz ez addig, míg Magyarországon a munka társadalma nem hódítja el a tért, s amíg a munkában öntudatra ébredt nép nem kezdi érezni magát, önmagát; nem kezdi érezni az élet valóságát és jogait. Az élet jogát pedig kihirdette Szent Pál, hogy aki nem dolgozik, az ne egyék; amiből körülbelül azt is le lehet hozni, hogy minél többje van valakinek, annál inkább dolgozzék, mert a sokból sok kötelesség származik s hárul a szerencsés birtokosra. Ez illik alacsonyra és nagy úrra, alattvalóra és hatalmasra. E szerint kell megvizsgálnia magát mindenkinek, arisztokratának és főpapnak, grófnak és püspöknek: végezek-e oly komoly, oly nehéz, oly kitartó munkát ezekért az ezer és százezer és millió koronákért, oly nehéz és oly kitartó munkát, mint amilyet a kapás ember végez júniusi napszámában s az arató júliusi hosszú napjain? Mert aki éppenséggel sem tesz, hogyan juthat az nagy, gyakran száz meg százezres fizetéshez vagy jövedelemhez?

Aki erre a kérdésre lelkiismeretesen és megnyugtatólag tud felelni, az férfiú, és nem szám, sem cím, sem méltóság; az nem pénzeszsák, sem kenyérfogyasztó, s az ilyen megfejt a társadalmi ellentéteknek egyik legégetőbb kérdését, melyet mások hiába oldozgatnak jogra, paragrafusokra, hagyományra való hivatkozással.”

(Keresztény magyar ifjúság. 1906 karácsony.):

„Nagy, győzelmes bizalommal lengetem meg az efemer élet és elhalás fölött az én fenyőágamat Ez az ág a fűszeres karácsonyfák ága, rajt ég hitemnek illatos viaszgyertyája, s zöldes aranyfény borít rá glóriát A körülöttünk hervadó és satnyuló emberiséghez fordulunk vele, azokon a régi utakon, melyeken Krisztus járt. Krisztus első lépése a földön a barlangba, a trogloditák ősi lakhelyeibe irányult. A legmagasabb égből a legmélyebb szakadékba lépett. Kereste a degradált embert, az alacsony, a leszorított embert. Leszállt a mélységbe, mert ha valakinek, akkor hát azoknak „ott lent” kellett a Megváltó... Ma sem veszett ki a magvuk; van a degradált, leszorított emberből még rengeteg sok.

Lengessük meg karácsonyi, glóriás, illatos fenyőágunkat e modern milliók fölött Azok is „ott lent” vannak; patkányok közt vagy béreslakásokban négy családonként összezsúfolva laknak; gyermekeik porcait, még nem is csontjait, hajlítgatja s nyomorítja kegyetlen munka; arcuk fakó s színükkel elvesztik szívüket is az emberiség nagy reményei s kincsei iránt.

Ezeket „ott lent” föl kell emelnünk! A lealacsonyított modern emberhez Krisztusnak épúgy van missziója, mint Róma és Hellasz rabszolgáihoz. Nem szabad rajtunk száradnia Kingsley kegyetlen vádjának, aki azt vágja a modern társadalom szemébe: mindenhez értünk, pamutot kifogástalanul fehérítünk, acélt felségesen keményítünk, de az ember nem érték előttünk; szabadságnak s jogainak állítólagos tiszteletétől a szabad egyéniség és érvényesülés hatalma szíjat vág hátából s összetöri csontjait. Krisztus tiszteletre tanít az emberek iránt. A tisztelet, melyet iránta tanúsítunk, fölkelti becsületérzését, s ő igazi öntudattal csak annak fog szemeibe nézni, aki tisztelettel közeledik feléje!

Bár állíthatnánk minél többeket, a nemzetnek összes, jogért s méltányos jobblétért küszködő rétegeit a karácsonyfa alá, hogy eltelnének fűszeres illatával, hogy szemükbe ragyoghatna az emberiség jobb reményeinek zöldes glóriája, s kezet fognának velünk, hogy reménységünk s törekvéseink valóra váljanak.

Az ág pedig lengjen, lengjen fényesen s illatosan fölöttünk s biztasson mindnyájunkat, mint biztatta mindazokat, kik a fölszabadítás nagy munkáját eddig oly sikeresen szolgálták. Ők is, mi is a szent karácsony apostolai vagyunk.”

(Pütkösdi tüzek. „Alkotmány.” 1914. máj. 31.):

„Vannak a népek történetében korok és korszakok, melyeknek szimbóluma a tavasz; s ilyenkor úgylátszik, mintha felpezsdülne a nemzetek vére, mintha lángot fogna gondolatuk, s mintha valami bár érthetetlen, de mégis jól megérzett ősi erőnek vonzását követnék. Azért ilyenkor tenni s áldozni készek; lelkesednek és küzdenek, s ugyanakkor aztán teremtenek is. Ilyenkor a konzervatív passzivitást az élet vágya váltja föl, s új, friss s üde élet szele leng végig a világon. Az ily korszakokban nagyot fordul a világ; ilyenkor vonul végig a társadalmon az új korszakok ekéje, mely százados, sőt ezredes intézményeket forgat ki, hantokat és sírhantokat borít föl, történeti alkotásokat s emlékeket morzsol szét; de e morzsalékokból az új virágzás termőföldje válik, mint ahogy a régi glecserek jégekéje alatt is kőzetekből őrlődött lösszé, agyaggá s termőfölddé a terméketlen kéreg.

Ilyenkor vonulnak végig a világon próféták; akár a Szentírás prófétái az Istentől ihletve, akár a szabadság, a haladás s fejlődés énekesei s költői nagy érzések erejében. Egyik a lángész fáklyájával, másik a szónak viharjával, a harmadik a virrasztó remény hajnali fényével ébreszti az emberiséget; ébreszt s több szabadságról, nemesebb emberiségről s szerencsésebben fejlesztett egyéniségről álmodik s énekel.

A magyar nemzetnek ily tavasza volt az 1848-ik év a nemzeti ébredésnek, az alkotásoknak, vagyis inkább csak a nagy kikezdésnek kora. Ez a kor föl akarta ébreszteni a magyarság öntudatát, ki akarta fejleszteni nemzeti egyéniségét s kultúráját. Ez a kor lelkesült a magyar alkotmányért s a magyar nyelvért; erős, nemzeti állam volt az ideálja. Szabadságról beszélt, a jogokról intézkedett; jogot akart juttatni annak, akinek nem volt, s nemesebb szabadságot teremteni ott, ahol még a gyámság s az elnyomás volt az úr. Ekkor értette meg a nemzet önfenntartási ösztönét s követte azt; megtisztelte magát azzal, hogy élni akar s nem tompította el érzékét a múlt iránt, melyet becsült, a jobb jövő szeretetével, s ugyancsak nem fojtotta el ösztönét a haladás iránt a múlthoz való oly ragaszkodással, mely bénította volna törtetését!

A haladásnak és fejlődésnek ily korszakai mindig pütkösdi idők, s a világ fejlődését intéző Istennek szelleme nyilvánul meg bennük. Ne zavarjon meg az, hogy rohamosak, hogy sok bűn és alávalóság, sok gyarlóság és szenvedély is kavargó bennük; a bűn s az alávalóság nem isteni, de a fejlődés energiája, a nagy eszmék, a nagy hit s az áldozatos szeretet lelkéből valók.

Ez a Lélek tüzesedik ki a történelem egyes korszakaiban s tőle s ihletétől való a szabadságnak tiszteletreméltó szeretete. Tőle való az új idők viharos szélzúgása, belőle a hitnek kitüzesedése. Nélküle a fogalmak hidegek s a vonzalmak gyöngék; tudunk bár róluk, de nem éreztetik meg velünk hatalmukat. Ezt bizonyítja a történelem. Nem tudták-e az első keresztények, hogy mi az egyenlőség s a szabadság s nem hirdették-e, hogy Krisztus Urunk felszabadított minket a rabságból, s hogy az Isten fiaihoz a gazdasági rabszolgaság nem illik? Igen, tudták ezt, hirdették is, de e részben még nem lett pütkösdi a világban, mert a világ még nem érlelődött rá; a szó még csak fogalom volt, érzés és lelkesülés nélkül. Hát azok a kereszties vitézek, kik vérüket ontották Krisztusért, nem tudták-e, hogy mi a testvériség? Tudták nagyon jól, de azért még nem nemesült bennük az érzés annyira, hogy a jobbágy-társadalomban azt az igazibb testvériséget s egyenlőséget érvényesíteni tudták volna. Hát a megváltás hitében élő modern ember nem látja-e az óriási gazdasági ellentéteket s nem ütközik-e meg azon, hogy az egyiknek milliói vannak, a másiknak meg fillérei sincsenek? Dehogy is nem látja, s már kezdi érezni is az ellentétek e szégyenletes kínját, sürgeti már az újat, szomjazza már a jobbat, de végrehajtani még nem tudja; e részben még nem hasadt rá a pütkösdi.

Ezt a pütkösdi átható nagy hitet s nagy szeretetet, ezt az ideális gondolkozást s áldozatkészséget az Isten lelke gyűjtja ki végig a történelmen új meg új pütkösdi tüzekben.

Azoknak pedig, kik az igazi haladás és odaadás szolgálatában állnak, az Isten e Szentlelkét szeretniök kell; meg kell látniok fényeit s meg kell tapasztaniuk erőit. Hinniök kell abban, hogy az igazság, jóság és szépség nemcsak ideológia, hogy a hit nemcsak régi fogalmak hideg tükrözése, hanem hogy az mind igaz, mély valóság! Hinniök kell a Szentlélekben s szolgálniök kell őt. Először úgy, mint ahogy a nagy angol kardinális, Newman mondotta: «Sohasem vétkeztem a világosság ellen»; azután pedig úgy, hogy a nagy hitet s szeretetet az életbe vigyék át s tudjanak áldozatokat is hozni értük. Áldozatokat hozni s nem az önzés inspirációira hallgatni; az igazi haladást szolgálni s nem a hatalom után tüskén-bokron keresztül szaladni. Aki kenyérrel be nem éri s az igazság küzdelmes kardjánál többre becsüli a címet, a méltóságot s a pénzt, annak nincs missziója az eszmék szolgálatára.

S nemcsak hébe-korba kell áldozatokat hoznunk az eszmékért, hanem kitartással kell dolgoznunk megvalósításukon s ezen a téren óriási feladatok várnak Magyarországra, mely még mindig nem a munka társadalma. Lelkesedése is kell, de a lelkesedéshez apostoli kitartás, vértanúi hűség s áldozatos munka is kell, s ez utóbbiból van itt kevés köztünk. Mindkettő kell, s pünkösdi lélek csak abban van, ki mindkettőnek híve. A régi Magyarország még csak lelkesedni tudott s dolgozni nem szeretett; az új Magyarország meg csak dolgozni akar s az eszményeket lekicsinyelni. A régi Magyarország tunya volt, az új Magyarország blazirt lett; az nemzeti volt és szegény, ez kozmopolita és nem gazdag; mindkettő a bomlás és romlás mérgét hordozza magában. Ezzel szemben a pünkösdi szellem abban a Magyarországon lesz, mely magyar is, hívő is, idealista is, nemzeti is, ugyanakkor pedig munkás, szorgalmas és takarékos is. Ebből a pünkösdi tűzből válik egyéni derekasság s öntudatos nemzeti élet.”

(Beszéd az OMGE-ben. 1916.):

Ezek az udvartalan házak, ezek a hónaposszobák, ennek az abnormis rendszernek egész fejlődése kiradírozza a mai generáció lelkéből a szülői ház fogalmát. Én tudom, hogy sok mindent szükségszerűen magával hoz a civilizáció, de helyes birtokpolitikával sokat javíthatunk a helyzeten. Németországban ebben az irányban már sok mindent tettek s Ausztriában is többet tettek, mint nálunk. Németországban a Boden-reform keretében határozott lépések történtek a telepítésnek gyakorlati életbeléptetése felé. Nálunk azonban hiányzik a praktikus mód, hiányzik a lehetséges út megjelölése, úgy, hogy elrontja gyomrát, a gazdasági gyomrát a földdel, mert tőkeszegénysége mellett többet vállal, mint amennyit bír.

Ennek az áldatlan helyzetnek megváltoztatására és arra, hogy a népnek földet biztosítsunk, vonatkozik az én indítványom. Nem kívánom, hogy rögtön itt határozzunk. A kérdés sokkal terjedelmesebb, sokkal nagyobb megfontolást igényel, semhogy itt most erről határozni lehetne.

Indítványom odaterjedne, hogy a közgyűlés méltányolva az elveket s rokonszenvezve az irányzattal, küldjön ki hozzáértő férfiakkól bizottságot, kik az örökbérlet-rendszer e vázlatát alaposan megtárgyalják, s ha azt erőteljes társadalmi és gazdasági akció alapjául felismerték, induljon meg az Országos Gazdaszövetség kebléből társadalmi mozgalom ez eszméknek népszerűsítésére, úgy, hogy azután törvényhozási úton is megvalósíthatók legyenek.”

Prohászka püspök, miután főbb pontjaiban ismertette indítványát, melynek lényege abban állott, hogy a kötött birtok 10.000 holdon felüli szántóföldeiből kisüzemi örökbérleteket kívánt a rokkant katonák számára létesíteni, javaslata másik részében, mely azt kívánja, hogy a hadviselt katonáknak földet kell juttatnunk, a nemzet becsületbeli kötelességének mondja ezt: „A mi hőseink, akik Limanovánál és Doberdónál harcoltak, nem mehetnek szét verklivel az országban, mint Solferino után mentek katonáink... Ha nem volt miért harcolniok, ez végzetes következményekkel járhat rájuk nézve. Ha mi az indítványomban lefektetett nagy

szociális reformot megoldjuk, megalkotjuk 1848 óta a legnagyobb reformot Magyarországon, megalkotjuk Magyarország birtokelosztásának reformját.”

(Főrendiházi beszéd. 1918.):

„...Kijelentem, hogy az anyaszentegyház is, melynek alázatos és szerény tagja vagyok, mindenesetre az igazi demokráciának híve, pártfogója és előmozdítója akar lenni.

...elfogadom a törvényjavaslatot, mégpedig azért, mert nem tudnám a lelkemre venni, hogy most bármiképp is megakadályoztassék ennek a nagyobb térre, szélesebb körre terjeszkedő demokráciának térfoglalása.

Igaz, hogy e részben sokan másféleképp vélekednek. Némelyek azt mondják, hogy erre azért van szükségünk, mert hiszen azok a hősök küzdöttek és vérezték; adjunk nekik jogot. Mások azt fogják mondani, hogy szükséges, elkerülhetetlen, mert ezt a reformot az idő, a szenvedések követelik.

Mélt. Főr.! Én azt gondolom, hogy egy rendkívül fontos momentumot hanyagolnak el azok, kik csak erre irányítják a figyelmet. Szerintem ezt a mi saját érzéseink követelik! Ezt a jogkiterjesztést mi a szegény, szenvedő, egyenlőtlen kultúrájú nép fölemelésének szükségérzetéből merítjük. Mi úgy látjuk, hogy valamint ez a nemzet nem viseli másban sem egyenlően a terhet, épúgy ennek a nagy világháborúnak terhét sem viseli egyenlően, hanem hogy voltaképpen – tisztelet-becsület a kivételeknek, a középosztálynak és mágnásoknak, – a magyar nép, a magyar paraszt húzza ennek a háborúnak is rettenetes igáját. És következőleg, mivel az emberiség érzi, és mivel mi mindnyájan érezzük, hogy itt egyenlőtlenség van, és látjuk is a történelemből, hogy az érzések hogyan változnak el, erőszakot követnénk el önmagunk ellen, hogyha abba a jogrészeltetésbe nem léptetnők bele a mi szegény, addig attól a szavazati jogtól sok tekintetben megfosztott polgártársainkat.

Én nem akarom a jogokat akkor adni és privilégiumokat addig fenntartani, míg azoknak fenntartása lehetetlenné válik. Nem akarok hasonlítani ahhoz a fősvényhez, aki az ő gránátalmait mindennap az ő almáriumában nézegette, és csak akkor evett egy-egyét belőle, amikor azok már rothadni kezdtek; mikor nem tehetette el azokat már tovább, akkor maga kezdte élvezni. Vannak jogok, melyek tarthatatlanok. Vannak jogkorlátozások, amelyeken keresztül vág a fejlődés árja. Nem kell megvárni azt az időt, mikor az erőszak kitapossa a maga számára, illetve a nép számára ezeket a jogokat; meg kell érteni az idők jelét; ezeket az érzéseket nekünk, mint a megértés orgánumainak és szenzóriumainak törvényre kell változtatni, és akkor azután nem a kényszer, nem a szükségesség, hanem a készség, az igazi felebaráti szeretet, az igazi polgári megbecsülés nyitják meg többek számára az alkotmányosság sáncait.

Ami tehát engem rendkívül indít arra, hogy ezt a törvényjavaslatot elfogadjam, az éppen az érzéseknek ez a logikája. Azután, nyíltan bevallom, nem vagyok politikus. A politikának, a pártharcoknak, a hatalmi harcoknak mindenféle komplikációjába nem ereszkedem belé. Amely oldalról jön valami népmentő, a nép javát szolgáló indítvány, készséggel fogadom el azt, és örülök, ha annak végérvényesítésében közreműködhetem. Azért itt is elfogadom a kevesebbet a többnek reményében, elfogadom a kezdetet a folytatás kilátásában, elfogadom azt, amit adnak, örömmel, készséggel, hálával, a magyar nép javára, a magyar demokráciának, annak az igazinak felvirágoztatására és előmozdítására.

...Rendkívül zokon esik nekem, hogy a hat osztály végzését mint választójogi kelléket vették föl a törvényjavaslatban.

Mert én is statisztikával dolgozom és látom, hogy ezt az analfabétizmust és annak következtében a kizárást a választójogból leginkább megkeserüli a mezőgazdasági nép, mert a mezőgazdaságban s a cselédségben a magyarság kontingense, arányszáma sokkal nagyobb, mint az 1913-iki törvény jogosultjai között, és épp ezek között az analfabétizmus még mindig

nagyon el van terjedve. Ha veszem ezen 4–5–6 holdas gazdákat, kihozok 200–300.000-et is, akik az analfabétizmus miatt ki vannak zárva, és ha más jogcímen fel is vannak véve, bátran azt lehet mondani, hogy 200.000 tisztességes magyar mezőgazda, vagy mezei munkás ki van zárva a választójogból azért, mert az értelmi cenzust nem üti meg, jóllehet a tisztesség, becsület cenzusát teljesen megüti.

...Ugyancsak nemzeti szempontból nagyon sajnálatos, hogy a nők szavazati jogát teljesen elejtették. A nők szavazati joga époly szükséges társadalmi, gazdasági fejlődés, mint a nő egyéniségének társadalmi és gazdasági súlynyerése.

...Dacára ezen aggodalmaimnak, melyek úgy a kitágítás szűk voltát, mint a magyar nemzeti irányzatot illetik, szívesen hozzájárulok ezen törvényjavaslathoz. Megszavazom azt, ismétlem, abban a reményben, hogy ez csirája, megkezdése egy boldogabb, szebb és erőteljesebb haladásnak; hogy ez fokozza majd a mi nemzeti életünket, s hogy azt a többlet erő demokráciát, melyet mindenesetre a gazdaságban, birtokpolitikában, a kultúrában kell megalapozni – ezt a gazdagabb, teljesebb, épebb demokráciát segíti majd ránkhozni. Ebben a reményben megszavazom, és kívánom, hogy e szónak igazán súlya legyen, hogy ezen férfias remény valóságnak bizonyuljon.”

(Cikkek a „Magyar Sion”-ban. 1899.):

„Mi jellemzi ezek után az egyháztörténelmen is eligazodni tudó helyes gondolkozást?

Nem egyéb, mint az, hogy nekünk a társadalmi fejlődésbe, a gazdasági, politikai s erkölcsi kapcsolatokba egészen új belátásaink vannak, s jobban tudjuk épp ezek alapján megítélni a történetet s a gazdasági s társadalmi elváltozásokat, mint a régiek. Most a fejlődés gondolata világít bele a küszködő életnek problémáiba. E világosság mellett kell néznünk az Egyház történetét is s nem szabad kívánnunk a XII. vagy XV. századbéli Egyháztól sem valamit, ami csak a XX. században volt lehetséges. Ez az eljárás minket jobban kötelez, mint akár a XIX. század első felében élőkét, mivel belátásunk a fejlődés menetébe azóta is sokkal világosabb s áthatóbb lett, azért állásfoglalásunk a világ s a társadalom érdekeivel szemben, no meg törekvéseink a világ s a társadalom megváltoztatására sokban eltérnek a múltnak gondolkozásától s állásfoglalásától.

Véleményem szerint a társadalmi fejlődés most oly stádiumban van, hogy nemcsak egy rendnek, a negyediknek bevonulását jelenti az „alkotmány sáncai” közé, hanem jelenti az egész társadalomnak új, észszerűbb s igazságosabb berendezkedését. Épp azért most már nem egy, még kívül álló rendnek érdekéről lesz szó, hanem az egésznek elváltoztatásáról.”

„Az Úr Jézus nem teremtette meg a társadalomnak eszményi non plus ultra állapotát; nem tette azt, hanem fölszította bennünk a lelket s buzdított, hogy imádkozzunk s tegyünk is róla, hogy jöjjön el hozzánk az Isten országa. A földi ország elé pedig s annak tökéletesülése elé nem gördített akadályt, sőt tanításával s az Isten gyermekeinek testvériségével, melyet a világba léptetett, irányt adott s utat mutatott a lehető legjobb s legméltányosabb társadalmi állapotoknak megteremtésére. A társadalomnak uralkodó osztályai nehezen értik meg az Evangéliumnak alkalmazását s a társadalmi alakulásokat átlag nem ők, hanem az osztályharcok intézik, de mikor az átalakulás megtörtént s az érdekharcok zavargó benyomásai elmúltak, azon vesszük magunkat észre, hogy a fejlődés folytonos, s ha nem is halad egyenes vonalban, mégis csak közelebb érünk az Isten nagy gondolatainak nemcsak az örökkévalóságban, hanem az időben való kialakulásához.”

„A kereszténységet nem szabad semmiféle kultúrával, vagy kultúrfokkal azonosítanunk; nem a középkorral, nem az újkorral, nem monarchiával, köztársasággal vagy demokráciával, sem városi, sem nagyipari industrializmussal; mert az államok s a gazdasági

berendezkedések a maguk útján járnak, fejlődnek s hanyatlanak; az ellentétek egymást hívják; a tomboló individualizmus s kapitalizmus szocialista ellenszerek után, a csalódott demokrácia pedig Cézár után vágyik s azokat ha kell, forradalmak árán is előhívja. Mialatt a kereszténység végigkíséri az emberiséget a maga állami s gazdasági fejlődésének összes szakán, néha jobban, máskor kevésbé befolyásolja a gazdasági s állami formák s intézmények kialakulását; azonban mindig gondolja a lélek igényeit, óvja az erkölcsi lét alapjait, biztosítja az igazság, a rend s fegyelem feltételeit s visszahat természetesen államra s társadalomra is azoknak lelke s lelkiismerete által, kiben mély hit, bensőség, intuíció s eleven tetterő jelentkezik. Ezek által sürgeti a jobb állapotokat, éleszti a többi igazság s jószág szomját s megvívja az elnyomott s felszabadítandó társadalmi rétegeknek s a lelki szabadságoknak harcait s közreműködik egy jobb, s boldogabb világ kialakításában.”

„A keresztény filozófia eligazít minket időn s örökkévalóságon; szerinte alkothatjuk meg tüzetesen a kultúra fogalmát:

Az Isten gondolatai szerint az emberiség úr legyen a földön, legyen kultúr-emberiség. Ettől csak egyet kell lépnünk s fölfogjuk azt is, hogy az Isten gondolatai bizonyára a kultúrjavaknak szélesebb s tágabb körökben való élvezését szánják az emberiségnek, el fogjuk tehát ismerni azt is, hogy a társadalom mozgalma, mely egyre minél több embert részesít a kultúrjavakban, a természetes fejlődés követelménye; el fogjuk ismerni, hogy az emberi szabadságok kiterjesztése nem liberalizmus és tévtan, hanem isteni gondolat, – valamint azt is, hogy az emberi jogok kihirdetése nem szabadkőművesség, hanem igaz, való kereszténység.

Elismerem, hogy a legtermészetesebb mozgalmat gyakran téves irányzatok zsákmányolják ki, valamint a francia forradalmat se helyesli senki vértől izzó, embertelen kegyetlenkedéseiben; de ami az emberi jogokat s a szabadságnak kitágítását illeti, azt szemére gáncsként senki sem vetheti, még akkor sem, ha e szabadságnak illetéktelen és mértéktelen kiterjesztése az éretlen tömegekben nagy kárt tett. Nekünk, katolikusoknak, az öreg hibánk, hogy a történelmi fejlődéssel s a tényleges állapotokkal nagyon is összenövünk s a ténylegesen főnnállóra ráruházzuk az isteni rendnek és akaratnak tekintélyét; őrt állunk minden intézmény mellett, amelynek szerencséje van, hogy főnnáll.”

(Amire a forradalomnak is szüksége van. „Katolikus Szemle.” 1919.):

„Ha valaki azt hiszi, hogy a jövő Magyarországa tisztára abból az értelmi s erkölcsi tökéből fog megélni, melyet a forradalom fölvonultatott, az lehet radikális és szocialista elvtárs; de úgy az az önérzet, mint ez a lelkeség óvatossá teszi a kritikust, mert túlságosan egyoldalú s elfogult szempontra szegezi le a szemlélőt, mert ugyanakkor a mindenkori pártoknak eredeti bűnével, azzal a hamisítvánnyal mutatkozik be, mintha a párt minden, vagyis az egész nemzet volna. Pedig a párt mindig csak rész s nem egész, s a forradalom sem minden. Párt is, forradalom is a nemzeti erőnek egy része, egy darabja, s azon a darabon kívül van még sok más, amire szüksége van Magyarországnak, hogy megálljon, s amire még inkább szüksége van, hogy boldog legyen.

Állapítsuk meg tehát, mi az, ami a forradalom érdeme s dicsősége, s másrészt mi az, ami nélkül a világon semmi, tehát a forradalom sem vezet célhoz, sőt ami nélkül ellenkezőleg csak újabb forrongásoknak s felfordulásoknak lenne kezdete.

A forradalomnak nagy érdeme van. Feltétlenül elismerem, hogy a forradalom letörte azt, ami avult és korhadt volt alkotmányos világunkban, s hogy újat hozott, aminél jobbat s dicsőségesebbet nem hozhatott, meghozta a szabadságot és függetlenséget. Pusztító viharként vonult el fejük fölött, mely elsöpörte a királyi trónt, rombadöntötte az alkotmányt, a képviselőket, a törvényhozást, hogy helyet teremtsen az új rendnek, a magyar demokrácia

kiépítésének. Ez a pusztító orkán ránehezedett ólomszárnyaival az államépületre, s az leroskadtt alatta. Már nem is kellett olyan 48-as szabadságharc, hanem szinte magától adódott, hogy kiváltunk az elemeire szétbomlott monarchiából; – kiváltunk, mint olyanok, kik kezdet óta sem tartoztunk oda, ahová szerencsétlenség és kényszer fűzött s megtaláltuk végre magunkat a független s szabad hazában.

...Az államforma is elváltozott. Demokratizálni akarnak mindent: hatalmat, jogot s vagyont. A népfölseg elve mellé állítják az általános jólét elvét.

... Mindezeket a politikai vívmányokat készséggel elismerjük s kivívóiktól nem tagadjuk meg tiszteletünket.

Ez elismerés s forradalmi erők s pártok iránt csepp lehangoltságot sem ébreszt bennünk, s nem búsulunk el attól a gondolattól, hogy íme, ezt a nagy dolgot nem mi csináltuk, a szabadság kolosszusait nem mi söpörtük el, s nem mi robantottuk szét a fejlődés torlaszait. Nem búsulunk el pedig azért, mert azt tartjuk, hogy tegye meg mindenki a maga dolgát, s cseppet se búsuljon azért, hogy nem tehet s nem tesz meg mindent. Mi az Isten szolgálói vagyunk s az ő gondolatait akarjuk megvalósítani; de sohasem láttuk be oly világosan azt, hogy vannak az Istennek más, vannak lázadó szolgálói is, akik bár káromkodva, mégis szándékait szolgálják. Ilyen szolgálók a háborúk, a lázadások, a forradalmak! Elszorongva nézem e sötét, majd vérpiros hadakat, s kicsiny leszek s eltörpülök, mikor a világorkánok villámtüzénél csatáikat szemlélem s mikor arra a beismerésre jutok, hogy ezt a harcot megvívni s ezt a győzelmet kivívni én nem tudom... erre ők valók! Így van ez megírva a világrend s a fejlődés nagy törvénykönyvében! Az erőknek, a hatalmaknak is van hierarchiájuk. Vannak robbantó s romboló, s vannak építő, alakító erők, s az egyik nem a másik. Mi a világot fölrobbantani nem bírjuk, ez nem a mi mesterségünk; de erre a mesterségre nem is irigykedünk. A napsugár bizonyára nem irigy a dinamitra s Michelangelo vésője nem irigy a bellunói tagliapetra feszítővasaira.

Tehát mi is elismerjük a forradalom vívmányait, de éppen azért annál több joggal kérdezzük, gondolják-e a forradalmi pártok, hogy ezzel a nagy eltöréssel s ezzel a nagy felszabadítással megcsinálták már a megújított világot? Gondolják-e, hogy az a szorosán vett forradalmi program, hogy az az eszmekomplexum s az a törekvés energiája, melyet ők képviselnek s a forradalomban lánggra lobbantottak, elég is, meg minden is, s hogy azon kívül másra szükség nincs? Nem gondolják-e, hogy azoknak a mélységes erőknek, melyek az európai nemzeteket nevelték, s melyek erejüknek s jellemüknek csontvázát s velejét táplálták, nincsen s nem is kell, hogy legyen folytatásuk továbbra is s legyen hivatásuk? Gondolják-e, hogy azok a lelki hatalmak, melyek mint hit, erkölcs, tisztesség s hűség a legeszményibb kultúra felé irányították menetelésüket, letörtek?

Nem gondolja-e a forradalom, hogy igenis gyújtott, mint a villám, s hogy meggyújtotta a zsinórt is, mely a lőporkamrába vezet; de mikor a robbanás történt, s még inkább a robbanás utáni nemzeti megfeszülésben s fölkelésben már nemcsak a gyújtogató pártnak, hanem az egész nemzetnek, egész lelkivilágának feszítőereje lépett akcióba? Ott robbantak azok az erők is, melyeket a kultúra, a jobb világ vágya, a több igazság keresése s a sok nyomortól való elfordulás s irtózás váltott ki. A gyutacs, a gyújtózinór a forradalmi párt volt, de Magyarország föltámasztása s új életre ébresztése az összes kultúrerőknek, valamennyi kultúrtényezőnek közös munkája lesz. Ezt a munkát még nem végezték el; ezt majd csak most s ezentúl kell megtenni!

Nos és melyek azok az alakító, teremtő s nevelő erők, melyek nélkül a forradalom is csak forró lávaömlés, nagy felkelés, de eredménytelen kikezdés lesz?

Ezek mindenekelőtt az eszményi hitnek, a szívbeli jóságnak s a lelki kultúrának – s mindezt egy szóba foglalva – az Isten országának erői. Erők, melyek a lélek feneketlen mélységeiből fakadnak.

Az emberiség boldogítására forradalom nem elég, hanem kell ahhoz más is: kellenek ahhoz hit és erkölcsi erők; kell bizalom és szeretet, megértés és béke, rend és fegyelem, önmegtartózkodás és munkakedv. Honnan fogja a forradalom ezeket venni?

Ki ne látná, hogy nem elég forradalmat csinálni, hanem a belső békét kell megteremteni, erős polgári érzést és szabadságot kell nevelni, mely az érdekek összhangjában s a kooperáció harmóniájában kialakítja majd az erejét megérező, új Magyarországot.

A szabadság e szelleme átjárja most az államot, s az Egyházat egyaránt. A szabad cselekvés mértékét a törvénytisztelet s a felelősség tudata diktálja. A szabad ember a törvényt önmagában hordja.”

(Feljegyzések, 1919. júliusában.):

„Egy percre sem vonom kétségbe a szociáldemokrácia érdemeit, amint hogy nem tagadom törekvéseinek jogosultságát, sem a béreknek s a munkások háztartási szintjének emelésére nézve. Még azt is elismerem, amit egy szellemdús író jegyez meg, hogy «a milliók általános jólétének emelése tényleg az emberiségnek elsőrendű kötelessége s hogy e kötelességteljesítéséért méltán hálásak lehetünk, hívják azt, aki így cselekszik, akár szociáldemokratának is». Megértem azt is, amit folytatólag mond, hogy «bár a szociáldemokrácia föllépése erőszakos, de mikor lehetett szelíd, szép szóval a hatalomtól valamit kicsikarni? Nem kellett-e a gazdasági s társadalmi egyenlősítést mindig és mindenütt ökölcsepásokkal kierőszakolni?» Én is el tudom ismerni a szociáldemokrácia érdemeit s azok elől cikkeimben sem zárkoztam el.”

„Még mindig találkoznak emberek, kik szinte sajnálják, hogy nem ők s a katolikusok csinálták a forradalmat, s akik irigylik a dicsőséget a szocialistáktól. Adja Isten, hogy ezek igazán dicsekedhessenek! Előttem az tisztán áll, hogy a katolikusok forradalmat nem csinálhatnak s nem csinálnak s nem fognak csinálni. Ez nem a mi mesterségünk! Új idők, forradalmak ott készülnek, ahol forronganak agyvelők, temperamentum, szenvedélyek; szikrák ott pattannak, ahol ütköznek érdekek. Természetesen a szenvedésben! Az Egyház rendesen nem a szenvedő s ütköző rétegben van. Arról a hatalom legalább eddig úgy-ahogy gondoskodott. Azután az Egyház a gazdasági harcától mégis csak távol áll. Mi a mi híveinket türelemre, legfőljebb passzív rezisztenciára tanítjuk, de nem inszurrekcióra. A katolikus érzés tehát a hatalmat tiszteli, a körülményekben Isten akaratát szokta látni s a forradalmat elítélni; inkább a «miei prigionii», mint a «les paroles d'un croyant» álláspontjáról nézi a gyötrő rosszat. Az egyháziak furcsa helyzetbe, sőt ellentétbe látszanának jutni tanaikkal, ha forradalmat indítanának. Az egyházi tan a maga statikus, örök elveivel inkább a meglévőt nézi, s új állami, gazdasági rendnek felforgatás általi megteremtésére nincs pátoza, agilitása és – tág lelkiismerete. Az ő kezében a mértékek «omnia in numero et mensura», s az a világ, hol még káosz s a piszok özönvize dolgozik, nem az övé. E részben sohase tartjuk a katolicizmust als Prinzip des Fortschritts; kikezdés, feldöntés nem lesz tőle; de ha majd az ár leszalad, az emberek lelkének formálása igen. Tehát mindenki tegye a magáét, a dinamit s napsugár, a kráter s a szív! Társadalmi revolúciókat a szenvedők csinálnak, az osztályharcosok; akik oldalt állnak, beleágyazva s idegződve a fönnállóba, azok ezt nem fogják feldönteni.

Ezzel azonban nem akarom azt mondani, hogy idővel be nem látjuk e helyzetet, s hogyha nem is vagyunk forradalmárok, de teljesen vallhatjuk a forradalom elveit, a francia forradalomét, a 48-asét, az 1919-ét. S ezt öntudatunkra kell hoznunk. Szabadság, egyenlőség, testvériség, nem az evangélium elvei-e? A több gazdasági egyenlőség, a kamat-tilalom nem keresztény elvek-e? Nem szabad tehát «sub specie aeternitatis» úgy nézni a világot, hogy azt megmerevítve lássuk! Ez nem isteni gondolat! Harc, újság, alakulás, fejlődés az Isten

gondolata, s ez valósul a korszerű, a népszerű, a szükségszerű általános követelményekben – természetesen megrostálva mindezt. De ne mondjuk, hogy az Isten ezt vagy azt kívánja, amivel aztán megkötjük a világot. Lehet a katolicizmust úgy beállítani, hogy szembeálljon minden újítással – az örökkévalót a világforgással, a testet a lélekkel, az alázatot a bátorsággal, az aszkézist a természettel; lehet, de ez baklövés. Van az emberiségben pogányság mindig elég, de van benne jó; az egyiket úgy kell üldözni, hogy a másiknak révén, melyet megragadunk, fölemeljük s átemeljük-a pogányt a kereszténységbe.”

(Katolikus nagygyűlési beszéd. 1926.):

„Ne féljünk a radikalizmus vádjától. Aki ezzel vádol, annak mi azt feleljük, hogy voltaképpen csak azt akarjuk, amit XIII. Leó pápa akart.

XIII. Leóval hirdetjük, hogy a proletariátusnak joga van emberhez méltó életre, joga az otthonra, a család fönntartására, a munkának a termelés gyümölcseiben való igazságos részesedésre.

Valljuk, hogy ezt nem lehet megtenni a mai rendszer gyökeres megváltoztatása nélkül, s hogy ahol milliókat kell jobb helyzetbe juttatni, ott azoknak, kik birtokolnak, áldozatot kell hozni.

Valljuk a magántulajdon szentségét, de nem minden magántulajdonét; nem valljuk a plutokrácia rettenetes uzsoráinak, nem a közjóval ellenkező terjeszkedésnek jogait. A magántulajdon a kapitalizmusban oly méreteket ölt, hogy arányai elfojtják az életet s kevés kézben halmozzák föl a világ gazdagságát. Erre nincs jog, s erre nincs szentség; erre nem terjeszkedik ki a tulajdon szentsége sem. Nem az elv áttöréséről van itt szó, hanem a mértékről, melyben az elv valósuljon, hogy milliók egzisztenciáját, a még nagyobb elvet, az emberi életet lehetetlenné ne tegye.”